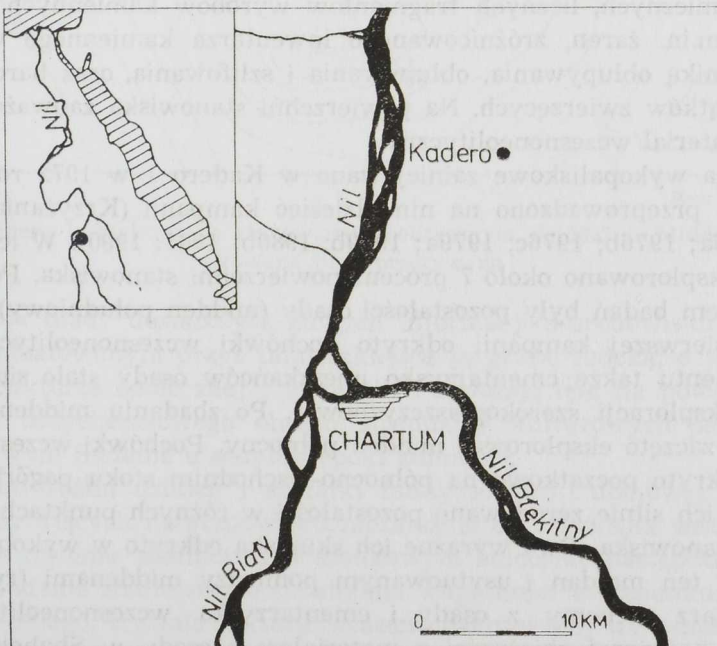


3. Wczesnoneolityczne stanowisko Kadero 1

W latach 1965 - 1971 w okresie formułowania celów i programu dalszych badań Stacji Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego w Kairze, kierownictwo tego instytutu zdecydowało się zwrócić uwagę na czasy bezpośrednio poprzedzające uformowanie się najstarszych cywilizacji nad Nilem, w Egipcie i w Sudanie. W związku z tym rozważano wówczas plan zainicjowania badań wykopaliskowych na stanowisku z okresu predynastycznego w Egipcie lub na stanowisku



Rys. B. Bednarczykowa

Ryc. 1. Kadero 1. Położenie geograficzne stanowiska

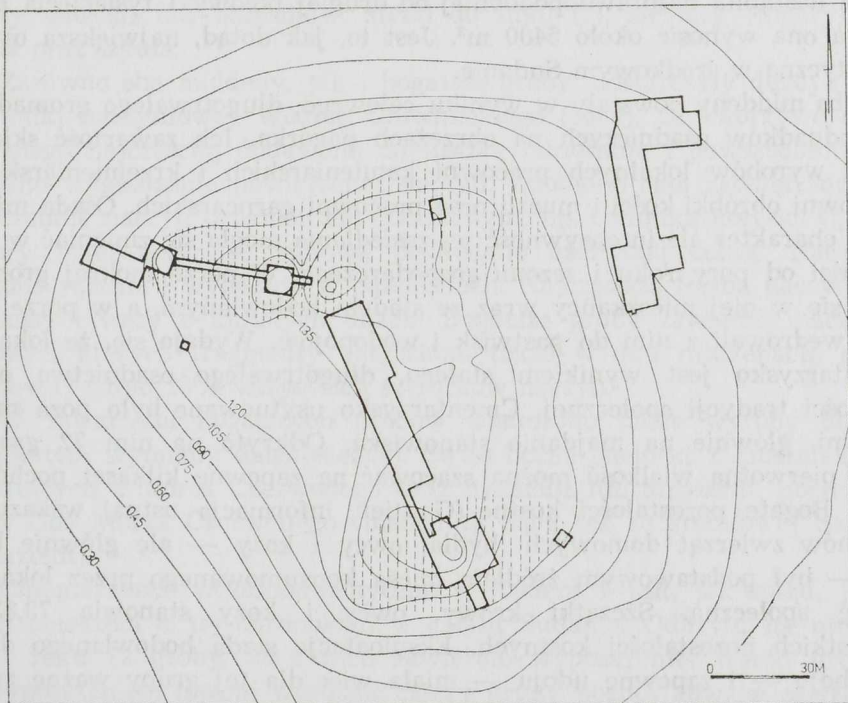
neolitycznym w Sudanie. Z różnych istotnych względów okazało się, że badania takie można realizować jedynie w Sudanie. Zdecydowano się zatem na badania stanowiska neolitu chartumskiego. Ta kultura archeologiczna znana była od momentu publikacji przez Arkella (1953) wyników jego badań wykopaliskowych w Shaheinab, gdzie odkrył on najstarsze wówczas w Afryce poza Egiptem pozostałości gospodarki wytwórczej. Celem badań miało być zdobycie dalszych informacji o rozwoju społeczno-gospodarczym w środkowym Sudanie w okresie poprzedzającym uformowanie się cywilizacji meroickiej w I tysiącleciu p.n.e. Aby wytypować stanowisko do badań wykopaliskowych autor tej pracy przeprowadził w 1971 roku prospekcję od Chartumu na południu do VI katarakty na północy, po obu stronach Nilu, w pasie szerokości do 5 km. Zarejestrowano wówczas kilkanaście stanowisk neolitycznych, z których zebrano próbki inwentarza ruchomego.

Po zakończeniu tej prospekcji wybrano stanowisko Kadero 1, położone 6,5 km na wschód od Nilu i 20 km na północ od Chartumu, jako posiadające najwięcej walorów z punktu widzenia celów przyszłych badań (ryc. 1). Odkryto na nim pozostałości osady zachowane na niskim pagórku o powierzchni około 3 ha w postaci dwóch middenów o łącznej powierzchni około 0,6 ha. Na powierzchni middenów, usytuowanych na przeciwległych krawędziach pagórka, znaleziono inwentarz taki jak w osadzie wczesnoneolitycznej w Shaheinab w postaci fragmentów naczyń ceramicznych, licznych fragmentów wyrobów kamiennych do rozcierania, m.in. żaren, zróżnicowanego inwentarza kamiennego wykonanego techniką obłupywania, obłupywania i szlifowania, oraz bardzo licznych szczątków zwierzęcych. Na powierzchni stanowiska zauważono wyłącznie materiał wczesnoneolityczny.

Badania wykopaliskowe zainicjowano w Kadero 1 w 1972 roku i do 1987 roku przeprowadzono na nim dziesięć kampanii (Krzyżaniak 1974; 1975; 1976a; 1976b; 1976c; 1979a; 1979b; 1980b; 1981; 1990). W ich rezultacie wyeksplorowano około 7 procent powierzchni stanowiska. Początkowo obiektem badań były pozostałości osady (midden południowy) ale już w toku pierwszej kampanii odkryto pochówki wczesnoneolityczne. Od tego momentu także cmentarzysko mieszkańców osady stało się przedmiotem eksploracji szerokopłaszczyznowej. Po zbadaniu middenu południowego zaczęto eksplorować midden północny. Pochówki wczesnoneolityczne odkryto początkowo na północno-wschodnim stoku pagórka i zanotowano ich silnie zerodowane pozostałości w różnych punktach majdanu tego stanowiska. Dwa wyraźne ich skupiska odkryto w wykopie przecinającym ten majdan i usytuowanym pomiędzy middenami (ryc. 2).

Inwentarz ruchomy z osady i cmentarzyska wczesnoneolitycznego wykazuje najwięcej zbieżności z materiałem z osady w Shaheinab. Na tej podstawie wnioskuje się, że także chronologia względna obu stanowisk jest podobna. Potwierdza to przypuszczenie seria ośmiu pomiarów

radiowęglowych z Kadero i czterech z Shaheinab, dzięki którym oba stanowiska można umieścić w okresie od około 5900 do 5030 bp, tj. około 4900 - 3800 p.n.e. (Breunig, informacja ustna). Chronologia osady i cmentarzyska w Kadero przypada więc na cały okres trwania wczesnego neolitu chartumskiego.



Rys. J. Kędelska

Ryc. 2. Kadero 1. Wykopy na stanowisku neolitycznym do 1987 r. Midden zakreskowano linią przerywaną

Badania osady dostarczyły nowych informacji o środowisku naturalnym eksploatowanym przez zamieszkującą ją grupę ludzką, o jej gospodarce, strukturze społecznej i ideologii. Pozwalają one na poważną modyfikację dotychczasowego obrazu stosunków kulturowych panujących w środkowym Sudanie u schyłku epoki kamienia.

Szczałki roślin dzikich i szczątki fauny łownej i domowej oraz gatunków bytujących na stanowisku niezależnie od człowieka wskazują, że w okresie trwania osadnictwa w środkowym holocenie nastąpiło w środkowym Sudanie zmniejszenie się stopnia wilgotności w stosunku do okresu poprzedniego, trwania kultury wczesnochartumskiej we wczesnym holocenie. Zostało to spowodowane zarówno niższym poziomem sezonowego wylewu rzeki jak i mniejszymi opadami. Skutkiem tego nastąpiły poważne zmiany szaty roślinnej i żerującej w niej dzikiej fauny, prowa-

dzące do uformowania się nisz ekologicznych sawanny o cechach bardziej suchych. Najistotniejsza była jednak ekspansja sawanny trawiasto-leśnej na równinnym dnie doliny rzecznej, która mogła być wydajnie eksploatowana przez pasterzy wczesnoneolitycznych. Na podstawie wyników eksploracji wykopaliskowej obecną łączną kubaturę obu middenów szacuje się na około 1800 m³, ale przed silną erozją tego stanowiska, która nastąpiła najprawdopodobniej od drugiej połowy I tysiąclecia n.e., mogła ona wynosić około 5400 m³. Jest to, jak dotąd, największa osada neolityczna w środkowym Sudanie.

Oba middeny powstały w wyniku celowego, długotrwałego gromadzenia odpadków osadniczych na obrzeżach pagórka. Ich zawartość składa się z wyrobów lokalnych pracowni kamieniarskich i krzemieniarskich, pracowni obróbki kości i muszli oraz pracowni garncarskich. Osada miała stały charakter ale intensywność jej zasiedlania mogła się zmieniać w zależności od pory roku i sezonu gospodarczego. W porze mokrej gromadzili się w niej mieszkańcy wraz ze stadem hodowlanym, a w porze suchej wędrowali z nim do pastwisk i wodopojów. Wydaje się, że lokalne cmentarzysko jest wynikiem stałego, długotrwałego osadnictwa oraz ciągłości tradycji społecznej. Cmentarzysko usytuowane było poza middenami, głównie na majdanie stanowiska. Odkryto na nim 72 groby. Jego pierwotną wielkość można szacować na zapewne kilkaset pochówków. Bogate pozostałości kostne (Gautier, informacja ustna) wskazują, że chów zwierząt domowych: bydła, owcy i kozy — ale głównie bydła — był podstawowym źródłem mięsa konsumowanego przez lokalną grupę społeczną. Szczątki krowy, owcy i kozy stanowią 73,83% wszystkich pozostałości kostnych. Eksploatacja stada hodowlanego drogą uboju — i zapewne udoju — miała więc dla tej grupy ważne znaczenie gospodarcze. Mniejsze było znaczenie łowiectwa (znaleziono szczątki głównie trawożernych gatunków sawanny), zbieractwa mięczaków bągiennych i rzecznych, a zupełnie marginalne było znaczenie rybołówstwa. Bardzo duża liczba fragmentów żaren (w postaci niecek i rozcieraczy) w zawartości middenów i odciski ziaren zbóż i innych traw zachowane na fragmentach naczyń ceramicznych wskazują na eksploatację roślin przez tę grupę ludzką. Zidentyfikowano odciski dzikiego sorgo. Zbierano także ziarna innych traw, owoce czeremchy afrykańskiej i innych drzew.

Inwentarz kamienny z middenów, poza żarnami i paletami kosmetycznymi, podobny jest pod względem techniki i typologii do wyrobów znanych z Shaheinab. Według Kobusiewicza (informacja ustna) do jego wykonania użyto siedmiu rodzajów skał, ale głównie kwarcu i ryolitu, przy pomocy techniki odłupkowej mieszczącej się w tradycji mikrolitycznej oraz kombinacji techniki odłupkowej i szlifowania. Wśród narzędzi wykonanych wyłącznie techniką obłupywania wyróżniono siedem typów, wśród których najliczniej występują okazy częściowo retuszowane, od-

łupki z wnąką i zębate oraz zbrojniki półksiężycowate. Ostrza ciosół i siekier z ryolitu obłupywano i następnie szlifowano, natomiast głowice buław i palety kosmetyczne wykonywano z porfiru i diorytu, także przy pomocy kombinacji tych technik.

W middenach oraz w jednym z grobów znaleziono także wyroby z kości mogące pełnić funkcję narzędzi i broni. Są to przede wszystkim groty włóczni lub harpunów, strzał do łuku (?), siekiery (topory) lub dłuta oraz szydła.

Zarówno oba middeny, jak i bogatsze groby, dostarczyły dużej liczby ceramiki naczyniowej. Według Chłodnickiego (1984), do tworzywa ceramicznego najczęściej dodawano domieszkę mineralną i powszechnie stosowano wygładzanie powierzchni naczyń. Zdobiono całą zewnętrzną powierzchnię naczyń ornamentem odciskanym, np. techniką kołyskową, lub wzory ryte; ceramikę stołową powlekano czerwoną ochrą. Naczynia lepiono ręcznie i wypalano w paleniskach. Najczęstszą formą naczyń były miski i wazy o kulistych dnach. Bogatsze groby zawierały naczynia stołowe, których fragmenty znaleziono także w obu middenach, gdzie stanowiły około 25% wszystkich szczątków naczyń.

W zawartości bogatszych grobów znaleziono także wyroby będące rezultatem wymiany dalekosiężnej. Są to liczne paciorki z muszelek pochodzących z Morza Czerwonego oraz malachit lub amazonit, pochodzące z Gór Morza Czerwonego (malachit), bądź też ze środkowej Sahary (amazonit).

Cmentarzysko wczesnoneolityczne w Kadero 1 jest, jak dotąd, jedynym obiektem o tej chronologii w całym Sudanie. Odkryto na nim do 1987 roku 72 groby. 38 z nich zawierało wyposażenie. Wśród grobów z wyposażeniem można wyróżnić cztery grupy pochówków, w zależności od klasy inwentarza grobowego. Osiem grobów zawierało wyjątkowo bogate i zróżnicowane wyposażenie. Były to groby mężczyzn wyposażone m.in. w importy- symbole władzy, ceramikę stołową i ozdoby osobiste. Najbogatsze groby tworzyły na tym cmentarzysku wyraźne skupisko. Niewątpliwie były to pochówki elity lokalnej grupy społecznej. Kadero 1 było więc miejscem zarówno habitacji jak i cmentarzyskiem grupy ludzkiej o zróżnicowanej strukturze społecznej z wyraźnie uformowaną elitą.

W dalszych rozdziałach tej pracy można będzie m.in. dokonać próby oceny znaczenia informacji uzyskanych z dotychczasowych badań wykopaliskowych w Kadero 1 na tle rozwoju kulturowego w środkowym Sudanie u schyłku pradziejów.